

Maria Chomka

Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku

Oferta ekoturystyki jako element zrównoważonego rozwoju w regionie

<https://doi.org/10.24426/2018-088-06>

Streszczenie

Ekoturystyka jest segmentem przemysłu turystycznego, którego nie należy tylko i wyłącznie wiązać ze sposobem realizacji motywów turystycznych, ale przede wszystkim z działalnością mającą na celu chronienie i zapobieganie degradacji środowiska, będącego areną tworzenia różnorodnych ofert do spędzania czasu wolego w ścisłym związku z naturą. Dynamiczny wzrost popularności tego rodzaju turystyki daje szansę na pobudzenie gospodarcze tych rejonów, w których dominują walory przyrodnicze. Może pomóc w tworzeniu nowych miejsc pracy na obszarach dotkniętych problemem bezrobocia. Nowoczesny przemysł rynku produktów ekoturystycznych zgodnie z tendencjami określonymi przez Światową Organizację Turystyki (UNWTO) wymaga systemowych rozwiązań na szczeblu krajowym i regionalnym. Zgodnie, z którymi powstawać ma więcej obszarów prawnie chronionych, ale również należy promować taką działalność, która spełnia najwyższe wymogi dotyczące ochrony przyrody. Konieczne jest także stworzenie odpowiednich warunków do edukacji, dzięki której dostarczane będą informacje i pomoc merytoryczna w zakresie ochrony środowiska do lokalnych społeczności, a także uzmysłowienie czym jest ekoturystyka i jakie korzyści może przynieść wraz z podkreśleniem lokalnych tradycji, zwyczajów i kultury. Celem niniejszego opracowania jest analiza wybranych uwarunkowań mających wpływ na rynek ofert ekoturystycznych, a także w aspekcie zmieniających się potrzeb konsumentów, przedstawienie współczesnych tendencji dotyczących rozwoju i atrakcyjności produktów ekoturystyki.

Słowa kluczowe: turystyka zrównoważona, ekoturystyka, degradacja środowiska.

Wstęp

W dobie dramatycznie zwiększającej się liczby osób dotkniętych cywilizacyjnymi chorobami, gwałtowną urbanizacją i industrializacją, połączoną z niewłaściwym zagospodarowaniem ziemi, uszczuplaniem zasobów naturalnych, zanieczyszczeniem gleb, powietrza, rzek i oceanów wzrasta zainteresowanie ideą eko na świecie. Poszukuje się różnych metod przeciwdziałania tym zjawiskom, dlatego pojawiło się zapotrzebowanie na produkty eko i bio (ekologiczna żywność, ubrania, kosmetyki itp.). Turystyka nie odbiegając od tego nurtu coraz bardziej ukierunkowuje się na szeroko rozumianą ofertę eko, upatrując w tym sektorze przemysłu szansę szybkiego zrównoważonego rozwoju. Dlatego też na rynku światowym zaobserwować można coraz większą ilość ofert podkreślających istotę współgrania ze środowiskiem naturalnym. Katalogi biur podróży zachęcają klientów do poznawania obszarów mniej znanych poza masowo odwiedzanymi kierunkami, np.: lasów mangrowych porastających tropikalne regiony Oceanu Indyjskiego i Pacyfiku, morskich obszarów chroniony zlokalizowanych u wybrzeży Mozambiku czy Svalbard. Na których, obcowanie z naturą — fauną i florą jest główną atrakcją, lecz niezaburzającą środowisko i wykorzystującą lokalną gospodarkę. Baza turystyczna podąża również tym nurtem tworząc na osnowie najnowszych inżynierskich technologii np. biohotele, w których instaluje się kolektory słoneczne, powietrzne pompy ciepłe, fotowoltaika, gruntowe wymienniki ciepła, wentylacje z rekuperacją czy od podstaw buduje się energooszczędne i pasywne obiekty. Natomiast turystyka morska promuje w ramach *Green Cruising* pasażerskie statki nowej generacji, takie jak *Celebrity Equinox* — jednostka, którą wyróżniają najnowocześniejsze rozwiązania ekologiczne (należą do nich między innymi: system fotowoltaiczny i oświetleniowy na bazie LED) czy katamaran *Planet Solar*, który jest jedną z pierwszych jednostek pływających wyłącznie dzięki energii słonecznej. Statek przepłynął już tysiące kilometrów, potwierdzając, że stosowanie czystej energii możliwe jest w najróżniejszych warunkach.

Ekoturystyka jako element zrównoważonego rozwoju

Pod koniec XX w. w gospodarce turystycznej rozwinął się trend zmierzający do tworzeni produktów turystycznych w oparciu o zrównoważony rozwój. Dlatego też odnotowano wiele ofert odmiennych od cech masowej turystyki występujących pod następującymi pojęciami: turystyka alternatywna, turystyka

odpowiedzialna, turystyka dyskretna, zielona turystyka, turystyka właściwa, turystyka łagodna¹.

Według Światowej Rady Podróży i Turystyki (*World Travel and Tourism Council*) turystyka zrównoważona musi łączyć podmioty, które na zasadzie partnerstwa będą koncentrowały się na zaspakajaniu potrzeb nie tylko turystów, ale także lokalnych społeczności, nie zapominając o środowisku naturalnym, społecznym i kulturowym. Czyli powinna dążyć do integralności ekologicznej, społecznej i ekonomicznej. Wynikiem wspólnej troski o środowisko, największe światowe organizacje stworzyły Agendę 21 dla Podróży i Gospodarki Turystycznej (*Agenda 21 for the Travel and Tourism Industry*). Głównym celem było uwypuklenie zasad ekorozwoju, które zostały sformułowane w następujący sposób:

1. Turystyka powinna promować zdrowy tryb życia w zgodzie z przyrodą, otwartość na potrzeby innego człowieka i tolerancję.
2. Rozwój turystyki nie powinien degradować środowiska chronić rdzenną kulturę społeczności lokalnych.
3. W rozwoju turystyki w regionach powinni brać udział jej mieszkańcy.
4. Działalność usługowa i produkcyjna w branży turystycznej powinna zmierzać do zachowań proekologicznych.
5. Kraje powinny respektować międzynarodowe prawo ochrony przyrody².

Analizując pojęcie turystyka zrównoważona, należy rozpatrywać wszelkie działalności dla których środowisko naturalne odgrywa znaczącą rolę, dlatego też w jej ramach mieścić się będzie:

- ekoturystyka,
- turystyka wiejska,
- agroturystyka,
- ekoagroturystyka.

Wszystkie z nich odnoszą się do szeroko pojętej koncepcji rozwoju ruchu turystycznego przyjaznemu środowisku. Wynika z tego, że ekoturystyka jest narzędziem zrównoważonego rozwoju opartym na ochronie przyrody, ale będącym odrębnym segmentem turystyki, która przede wszystkim:

- przyczynia się do zachowania różnorodności biologicznej,
- umożliwia dobrobyt lokalnej ludności,
- spełnia cele poznawcze i kulturowe,
- promuje ekologiczne zachowanie turystów i branży turystycznej,
- dąży do minimalnego wykorzystywania zasobów nieodnawialnych.

¹ *Tourism and environment: towards a new tourist culture*, P. Keller (red.), Proceedings Council of Europe, Strasbourg Cedex, Strasbourg 1997, s. 21–26.

² *Ekoturystyka i odkrywanie dziedzictwa. Zbiór dobrych praktyk*, D. Zaręba (red.), Fundusz Partnerstwa i Fundacja Partnerstwa dla Środowiska, Kraków 2008.

Istotnym elementem rozwoju ekoturystyki jest prawidłowo ukierunkowana społeczność w zakresie współpracy i współdziałania z władzami lokalnymi, fundacjami, organizacjami pozarządowymi, zarządzającymi terenami chronionymi, profesjonalną kadram z zakresu rekreacji i turystyki i innymi. Tylko pełna świadomość działania i odpowiedzialność usługodawców może skutkować tworzeniem ofert zgodnych z szeroko pojętą ochroną środowiska.

Cele jakie stawiane są przed społecznością lokalną można przedstawić w trzech blokach:

1. Ekologiczne — zapewnienie ochrony przyrody i krajobrazu oraz kształtowanie poparcia dla terenów chronionych.
2. Społeczne — zapewnienie turystom interesującego pobytu na łonie natury, poprawę jakości życia ludności miejscowej, szerzenie zasad i potrzeby rozwijania turystyki zrównoważonej.
3. Ekonomiczne — wspieranie zrównoważonego rozwoju gospodarczego w najbardziej cennych regionach, co przyczynia się do rozwoju gospodarki kraju, przeciwdziałania bezrobociu i dostarcza środki finansowe na cele ochrony przyrody³.

Realizacja tych celów stanowi fundament do tworzenia nowoczesnej proekologicznej gospodarki.

Sztandarową organizacją zajmującą się tą problematyką jest Międzynarodowe Stowarzyszenie Ekoturystyki, które powstało w latach 90. w Stanach Zjednoczonych i działa pod przewodnim hasłem: „Łączymy ochronę środowiska, społeczności i zrównoważone podróżowanie.”

Natomiast w Polsce na rzecz zrównoważonego rozwoju działa *ECEAT-Poland*: Europejskie Centrum Rolnictwa Ekologicznego i Turystyki. Jest to pozarządowa organizacja działająca od 1993 r. na rzecz ochrony środowiska naturalnego, zachowania tradycji i kultury polskiej wsi, a szczególnie promocji rolnictwa ekologicznego oraz turystyki i edukacji ekologicznej w gospodarstwach rolnych. W ramach prac organizacji powstało szereg projektów dotyczących polskich obszarów wiejskich związanych pośrednio i bezpośrednio z obsługą ruchu turystycznego, wśród których jest:

1. Wspólna kampania na rzecz rolnictwa ekologicznego.
2. Edukacja ekologiczna w ekogospodarstwie: nowe formy współpracy wieś-miasto.
3. Ekoturystyka w gospodarstwach szansą rozwoju dla gminy.
4. Ekoturystyka zorganizowana: trasy piesze, rowerowe i konne w Karkonoszach i Karpatach.

³D. Zaręba, *Ekoturystyka. Wyzwania i nadzieje*, PWN, Warszawa 2000, s. 17–19.

5. Warsztaty artystyczne w ekogospodarstwach: gra na bębnach, malowanie, ceramika i rzeźba.
6. Rozwój Ekologicznej Świadomości — współpraca.
7. Promocja ekoturystyki w bilateralnym rezerwacie biosfery Karkonosze/ Krkonose — współpraca.
8. Wzmocnienie sytuacji społeczno-ekonomicznej kobiet prowadzących lub współprowadzących gospodarstwa — projekt demonstracyjny w rejonie Stryszowa, Gospodarstwa ECEAT a ochrona przyrody.
9. Ekoedukacja szansą rozwoju lokalnego⁴.

Inną, znaczącą w tej dziedzinie organizacją, o szerszym zakresie działania, jest Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, która powstała w 1991 roku (w latach 1991–1996 jako program amerykańskiej fundacji *The German Marshall Fund of the US*; od 1997 r. jako samorządna polska fundacja). Głównym zadaniem jest wspieranie inicjatyw lokalnych na rzecz rozwoju zrównoważonego. Wszystkie projekty i programy fundacji są współtworzone i wspólnie realizowane z organizacjami pozarządowymi, firmami oraz instytucjami publicznymi. W swoich działaniach, kieruje się trzema zasadami opartymi na partnerstwie:

- transparentnością co do celów i motywacji,
- równouprawnieniem w planowaniu i podejmowaniu decyzji,
- wzajemnymi korzyściami⁵.

Obecnie fundacja realizuje następujące, tematyczne programy przyjazne dla środowiska:

1. Grupy Partnerskie — wspieranie inicjatyw proekologicznych na szczeblu lokalnym poprzez kreowanie i wspieranie lokalnych koalicji firm, organizacji społecznych oraz instytucji publicznych — krajowa sieć 22 grup partnerskich.
2. Ekomuzea — angażowanie mieszkańców do odkrywania i prezentacji swojego regionu.
3. Zielone Szlaki (*Greenways*) — propagowanie ekologicznego styl życia, kreując trasy dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego.
4. Szkoły dla Ekorozwoju — ekoedukacja.
5. Czysty Biznes — wspieranie proekologicznych działań firm, aby zwiększyć ich konkurencyjność.

Zasada ekorozwoju znajduje trwałe miejsce w działalności wielu organizacji, również widoczna jest w obowiązujących w Polsce dokumentach strategicznych i planistycznych, takich jak między innymi: II Polityka Ekologiczna Państwa, Polska 2025 — Długookresowa Strategia Trwałego i Zrównoważonego

⁴B. Jochymek, <http://www.eceatpoland.pl/>.

⁵B. Kunc, <http://www.fpds.pl/>.

Rozwoju. Gwarantowana jest także w Konstytucji (art. 5 i 74 ustawy zasadniczej z 1997 roku)⁶.

Wszystkie te podmioty powinny być zintegrowane i wzajemnie się uzupełniać. Należy stworzyć politykę ekologiczną, społeczną, gospodarczą, przygotować nowe plany zagospodarowania przestrzennego oraz przebudować całą sferę polityczną i administracyjną, tak aby zapewnić odpowiednie zaplecze do dynamicznego, lecz prawidłowego rozwoju turystyki opartej na zrównoważonym funkcjonowaniu.

Uwarunkowania środowiskowe rozwoju ekoturystyki

Atrakcyjność terenów naturalnych odzwierciedla potencjał środowiska przyrodniczego, który można zdefiniować jako zbiór walorów i zasobów stanowiący obszar zainteresowania turystów. Pojęcie to ściśle związane jest z uwarunkowaniami, które mają wpływ na potencjał rekreacyjny czyli na zdolność środowiska przyrodniczego do zaspokajania potrzeb człowieka w zakresie wypoczynku, regeneracji sił fizycznych i psychicznych w czasie wolnym, którymi są:

- istnienie walorów przyrodniczych stwarzających podstawę rozwoju rekreacji,
- możliwości rozwoju różnych form rekreacji wynikające z predyspozycji przyrodniczych,
- ograniczenia wykorzystania środowiska przyrodniczego (ilościowe, czasowe, przestrzenne, jakościowe), dotyczące samoregulacji i odporności — związane z funkcjami ekologicznymi, z chłonnością, stopniem antropogenicznego obciążenia,
- wymogi w zakresie zagospodarowania środowiska przyrodniczego w aspekcie dostępności i ochrony walorów przyrodniczych i inne⁷.

Stan środowiska naturalnego będący nieodzownym elementem atrakcyjności regionu, zwłaszcza w ostatnich czasach, stał się ważnym punktem rozwoju turystyki. System powiązań między środowiskiem, a ruchem turystycznym jest wielopłaszczyznowy i złożony. Globalne zanieczyszczenie wynikające, z postępu cywilizacyjnego, powoduje ukierunkowanie podróży do miejsc

⁶ „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”. „Władze publiczne prowadzą politykę zapewniającą bezpieczeństwo ekologiczne współczesnemu i przyszłym pokoleniom”, co jest doskonałym odbiciem idei zawartej w „Raplocie Komisji Brundtland”.

⁷ M. Przewoźniak, *Potencjał rekreacyjny środowiska przyrodniczego — atrakcyjność a przydatność*, „Problemy Ekologii Krajobrazu” 1999, Tom V, s. 151–159.

najmniej obciążonych (czystych), co z kolei prowadzi do szkodliwych zmian środowiska w obszarze recepcji. Jeżeli ruch turystyczny nie jest kontrolowany to może doprowadzić do degradacji środowiska. Zachowanie równowagi we wzajemnych relacjach przyroda — człowiek — przyroda jest najrozsądniejszym działaniem dla rozwoju turystyki umożliwiającym wzrost ekonomiczny bez negatywnych skutków dla środowiska naturalnego.

Zagadnienia ochrony środowiska stały się jednym z wiodących tematów polityki światowej, dotyczącej zapewnienia właściwego rozwoju społeczeństw z poszanowaniem środowiska i uświadomienia znaczenia o skali globalnej i transgranicznej zagrożeń ekologicznych.

Atrakcyjność Polski dla rozwoju ekoturystyki jest znacząca ze względu na duże zróżnicowanie krajobrazowe i biologiczne wynikające z położenia geograficznego. Jednakże Polska należy do grupy krajów o największym zanieczyszczeniu, zajmuje niechlubne, trzecie miejsce w zanieczyszczeniu powietrza na świecie⁸. Jest to rezultat długoletnich zaniedbań i rabunkowej gospodarki środowiska naturalnego.

Zostały wyróżnione 27 obszary ekologicznego zagrożenia, które podzielono na trzy grupy:

- **szczególnie silnie zagrożone** (na krawędzi klęski ekologicznej): Górnośląski Okręg Przemysłowy z Krakowem, Rybnicki Okręg Węglowy, Legnicko-Głogowski Okręg Miedziowy i Zatoka Gdańska, a zwłaszcza Pucka,
- **silnie zanieczyszczone**: opolski, koniński, szczeciński, turowski, bydgosko-toruński, tarnowski, wałbrzyski, kielecki, wrocławski, częstochowski, inowrocławski, łódzki, poznański, myszkowsko-zawierciański, chełmski, bełchatowski, tomaszowski i jeleniogórski,
- **o wysokim zanieczyszczeniu powietrza atmosferycznego**: tarnobrzeski, wrocławski, puławski i plocki⁹.

Natomiast jakość wód śródlądowych jest na bardzo niskim poziomie. Około 60% nie odpowiada żadnym normom, tym samym nie nadają się do uprawiania jakichkolwiek aktywności rekreacyjnych¹⁰. Obecnie, naturalnie występujące czyste wody powierzchniowe występują praktycznie tylko w górskich strumieniach oraz w niektórych jeziorach, położonych z dala od aglomeracji miejskich i zakładów przemysłowych. Oprócz ścieków komunalnych, przemysłowych do wód przedostają się azotyny i fosforany z pól (nawozy sztuczne),

⁸ Europejska Agencja Środowiska, *Raport zanieczyszczenia powietrza 2000–2011*, <http://www.eea.europa.eu/pl>.

⁹ K. Krok, *Zmiany zanieczyszczenia środowiska na obszarach ekologicznego zagrożenia w Polsce*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2004, Nr 3(17), s. 128–129.

¹⁰ W. Szczepański i inni, *Stan czystości rzek*, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Warszawa 2010, s. 136–170.

które poprzez rzeki wpadają do stref przybrzeżnych Morza Bałtyckiego tworząc, zwłaszcza latem, wzmożony proces eutrofizacji, a co z kolei powoduje zakwit sinic i niemożliwość korzystania z kąpielii w wodach morskich, a czasem nawet spacerów po plaży.

Mimo w dużej mierze niekorzystnych uwarunkowań dotyczących stanu środowiska w Polsce wzrasta świadomość potrzeby ochrony zasobów naturalnych. Podobnie jak w innych państwach europejskich, w naszym kraju znajdują się prawnie chronione obszary, do których zalicza się następujące formy ochrony przyrody:

- parki narodowe,
- rezerваты przyrody,
- parki krajobrazowe,
- obszary chronionego krajobrazu,
- obszary Natura 2000,
- pomniki przyrody,
- stanowiska dokumentacyjne,
- użytki ekologiczne,
- zespoły przyrodniczo-krajobrazowe,
- ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów.

Występują również przygraniczne obszary tworzone na zasadzie porozumienia z sąsiednimi państwami w celu wspólnej ochrony. Powierzchnia obszarów objętych wymienionymi formami (bez obszarów Natura 2000) wynosi 10 173 238,7 ha, co stanowi 32,6% ogólnej powierzchni kraju¹¹.

Poza tymi terenami dla ochrony ekosystemu tworzy się układy przestrzenne złożone z obszarów węzłowych, korytarzy i stref buforowych, zabezpieczających prawidłowe funkcjonowanie biogeosystemu. W Polsce tego typu system powstał na bazie ECONET PL w 1995 r., według którego wytyczono sieć ekologiczną o randze międzynarodowej z zadaniem ochrony dziedzictwa przyrodniczego¹². Z punktu widzenia ekoturystyki wymienione obszary są najkorzystniejsze, jednakże w niektórych z nich ruch turystyczny jest ograniczony.

Zasoby przyrodnicze Polski na mapie Europy wyróżniają się sporą liczbą gatunków roślin i zwierząt (w tym gatunków endemicznych i reliktowych). Występuje około 46,9 tys. gatunków organizmów żywych. Ochronie prawnej podlega 97 gatunków i rodzajów roślin i grzybów oraz 568 gatunków zwierząt. Unikatowe rejon o dobrze zachowanej przyrodzie tzw. Zielone Płuca Polski z terenami podmokłymi, bogactwem rzeźby polodowcowej i mis jeziornych (14,7% powierzchni państwa) wraz z dużą lesistością kraju (lubuskie 48,9%,

¹¹ Ministerstwo Ochrony Środowiska, <http://www.mos.gov.pl>.

¹² Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, Dz.U. z 2013 r. poz. 627.

podkarpackie 37% i pomorskie 36% powierzchni województwa) stanowią walory wysokiej klasy¹³. Dla rozwoju ekoturystyki ważne jest też ogromne bogactwo krajobrazu kulturowego, a także istnienie obszarów stosunkowo „prymitywnego” rolnictwa, gdzie odnaleźć można interesujące zbiorowiska łąkowe i polne będące ostoją dla wielu roślin i zwierząt. Takie tereny są rzadkością na skalę kontynentu gdyż doszczętnie zostały wyniszczone w Zachodniej Europie.

Reasumując, zasoby przyrodnicze Polski są atrakcyjne dla krajowego i zagranicznego turysty, stanowią obszar konkurencyjny w stosunku do pozostałych regionów Europy i jak najbardziej mogą przyczynić się do ekorozwoju. Różnorodność obszarów pod względem litosfery, hydrosfery, biosfery oraz dodatkowo folklor to główne atrybuty zaplecza do tworzenia szerokiego wachlarza ofert z zakresu ekoturystyki w ruchu krajowym i zagranicznym dla zróżnicowanego klienta pod względem wieku, kondycji fizycznych i preferencji motywów podróży.

Charakterystyka wybranych ekoofert turystycznych

Podróżowanie ekologiczne staje się coraz szybciej rozwijającym się działem przemysłu turystycznego. Dynamicznie powiększa się liczba turystów, którzy chcą spędzić swój wolny czas w zgodzie ze środowiskiem naturalnym i ze stałym kontaktem z przyrodą. Bazując na pobycie w niezanieczyszczonym środowisku, jedząc lokalne potrawy wytwarzane w miejscu recepcji, poznając walory turystyczne przy równoczesnym przestrzeganiu takich zachowań, które nie powodują degradacji poznawanego obszaru. Naprzeciw zapotrzebowaniom na tego typu oferty, rynek usług turystycznych tworzy tzw. czyste produkty turystyczne. Ekoprodukty charakteryzują się małą zasobochłonnością, czystą technologią wytworzenia w nieskażonym środowisku co sprzyja zdrowiu i nie powoduje negatywnych skutków dla przyrody. Bazują na lokalnych zasobach naturalnych, materialnych i ludzkich. Usługodawcy podkreślają często charakter tego typu produktów wyróżniając je poprzez dodanie do nazwy przedrostka „eko”, np. ekobiuro turystyczne, ekomuzea, ekohotel, ekorestauracja, ekoszlaki i inne. „W technice sprzedaży ekologiczne zalety wytwarzanego produktu są najważniejszym instrumentem *public relations* i najważniejszym elementem imagu firmy lub obszaru”¹⁴. Takie funkcjonowanie na rynku usług zapewni:

- zdobycie nowych klientów,
- sprzyjające stosunki z miejscową społecznością,

¹³K. Korzychowski, *Walory przyrodnicze w turystyce i rekreacji*, Wydawnictwo Krupisz, Poznań 2005, s. 148–150.

¹⁴I. Jędrzejczyk, *Ekologiczne uwarunkowania i funkcje turystyki*, Śląsk, Katowice 1995, s. 102.

- zdobycie modnego „zielonego” wizerunku na tle konkurencji,
- realizowanie zasad tworzenia ofert zgodnie ze zrównoważonym rozwojem.

Niestety wzrastająca popularność alternatywnych ofert podróży, skierowanych na szeroko pojętą ochronę środowiska, sprzyja powstawaniu produktów tylko z nazwy odpowiadającym cechom ekologicznym. Nieuzasadnione kreowanie wizerunku ekologicznego w odniesieniu do produktu bądź usługi, które są przedstawione jako przyjazne środowisku, choć w rzeczywistości nie jest to zgodne z prawdą nazywane jest *greenwashingiem* czyli „zielonym kłamstwem”¹⁵. Aby przeciwdziałać takim nieuczciwym zachowaniom wytwórców usług turystycznych, podobnie jak w innych państwach Unii Europejskiej, stworzono specjalne certyfikaty, potwierdzające wiarygodność firmy i jakość oferowanych produktów. Obecnie, w systemie klasyfikacji są trzy rodzaje certyfikatów:

- „przyjazne dla środowiska”;
- jakości obiektu turystycznego, np. kąpieliska, mariny, bazy noclegowej, transportu;
- turystyki zrównoważonej.

Dla celów niniejszego opracowania, szerzej zostaną omówione wybrane produkty znajdujące się na listach należących do poszczególnych, powyższych rodzajów certyfikatów.

Ekologiczna baza noclegowa

Podstawową infrastrukturą w turystyce jest baza noclegowa. Podążając za trendem rozwoju zgodnym z naturą i mało inwazyjnym tworzone są oferty ekohoteli, do który zalicza się te obiekty, które spełniają następujące kryteria:

- są przyjazne środowisku,
- nie szkodzą lokalnemu, regionalnemu czy globalnemu ekosystemowi,
- redukują swoje oddziaływanie,
- wzmagają witalność terenów.

Według badań firmy *Starwood Hotels & Resorts* z 2016 roku aż 94% klientów hoteli deklaruje, że ekologia ma dla nich duże znaczenie¹⁶. Chcąc spełniać te oczekiwania powstają obiekty noclegowe w ramach bioarchitektury, budowane z naturalnych surowców i materiałów (lokalnego drewna, słomy, gliny oraz kamienia itp.) często pozyskiwanych w ramach recyklingu, wykorzystujące odnawialne źródła energii. Stosuje się między innymi kolektory słoneczne, geotermalne pompy ciepła oraz wiatraki. „Zielone” hotele to także ekologiczny wystrój i wyposażenie: organiczna pościel oraz ręczniki, których

¹⁵M. Czaja, *Greenwash w Polsce, czyli „zielone kłamstwo” w reklamie*, „Wirtualne Media”, 13 czerwca 2011 r., <http://www.wirtualnemedia.pl/>.

¹⁶Starwood Hotels & Resorts, <http://www.starwoodhotels.com/>.

w przeciwieństwie do normalnych hoteli, nie zmienia się przy każdym sprzą-taniu pokoju. Goście mogą poinformować, kiedy życzą sobie, aby pościel bądź ręczniki zostały wymienione; używa się organicznych naturalnych środków czystości minimalizując stosowanie chemikaliów; zapewnia się produkty jak najwyższej jakości i sięga się po żywność ekologiczną i wyprodukowaną przez lokalnych producentów ograniczając niepotrzebny transport. Uwzględnia się również segregację odpadów zarówno w pokojach, jak i w pomieszczeniach gospodarczych.

Powodem prowadzenia tak funkcjonujących obiektów jest przede wszystkim:

- ograniczenie skutków działania hotelu na środowisko (30%),
- obniżenie kosztów (24%),
- korzyści marketingowe (19%),
- lepszy wizerunek i reputacja (19%)¹⁷.

Z grona ekohoteli szczególnie dużym powodzeniem cieszą się propozycje dla rodzin z dziećmi i młodych małżeństw. Często są to obiekty, w których równie ważny, jak ograniczenie zanieczyszczeń, jest wystrój wnętrz, atmosfera i serwowana żywność. Wśród hoteli ekologicznych dominują luksusowe ośrodki, w których oszczędność energii nie wyklucza nowoczesnych technologii ani jakichkolwiek innych udogodnień. Przykładem może być Młyn Klekotki na Mazurach, który powstał w XVII-wiecznym majątku młynarza. Część energii elektrycznej dostarczają w nim odrestaurowane zabytkowe urządzenia, a system grzewczy działa poprzez zastosowanie kolektorów słonecznych. Modernizacja umożliwia 40% redukcję zużycia energii pozyskiwanej z pieców konwencjonalnych oraz ograniczenie emisji pyłów i gazów do atmosfery. Ośrodek oferuje wiele produktów eko, z których wyróżnić należy wyjątkową propozycję zorganizowania ekowesela (*green wedding*) w plenerze. Połączenie ekskluzywnego i kameralnego obiektu z otoczeniem warmińskich jezior i lasów umożliwia realizację różnych scenariuszy w zależności od indywidualnych upodobań, np.:

- ceremonii zaślubin w dziupli 600-letniego dębu, z pieczeniem dzika,
- ślubu na środku jeziora w chińskiej altanie,
- serwowania pierwszego śniadania młodej pary na trawie ze świeżym mlekiem od pasącej się obok krowy/kozy,
- specjalnie wyselekcjonowanego eko lub *slow-foodowe* menu degustacyjnego,
- pokazu pieśni i tańców mazurskich,
- ślubu w lokalnym kościele, gdzie posadzka będzie pokryta trawą, po której można stąpać boso¹⁸.

¹⁷Tamże.

¹⁸Młyn Klekotki, <http://www.hotelmlynklekotki.pl/eco-wesela>.

Innym przykładem szerzej dostępnej pod względem ekonomicznym (od 50 zł za nocleg) bazy noclegowej jest Wilson Hostel mieszczący się na warszawskim Żoliborzu¹⁹. Jest to pierwszy ekohostel w Polsce. Ciepła woda oraz ogrzewanie uzyskiwane jest z energii słonecznej, zainstalowano również system oszczędzania wody. Powietrze w budynku oczyszcza zielona ściana pnących roślin. Wnętrze pokoi jest nowoczesne, ekonomiczne i przyjazne. Oprócz 3-, 4- i 8-osobowych pokoi, można również skorzystać z łóżka kapsułkowego oferowanego jeszcze tylko w kilku miejscach w Polsce.

Wśród ofert bio- i ekonoclegów znajduje się również wiele obiektów propagujących zdrowy styl życia wiążących nowoczesność z duchem ekologicznym — tak działa między innymi BioRezydencja²⁰ ze Świeradowa. Jest to górski dom, którego głównym przeznaczeniem jest rewitalizacja ciała i umysłu gości w zgodzie z naturą. Do ogrzewania pensjonatu używa się gazu drzewnego, a meble, podłogi i ściany wykonane są wyłącznie z naturalnych materiałów. Do sporządzania posiłków używa się niezmodyfikowanych produktów oferując różnorodność diet. Ponadto, na miejscu dostępny jest biosklep, w którym można dodatkowo zaopatrzyć się w wiele produktów regionalnych przyjaznych środowisku i naturze.

Inną uzupełniającą grupą podmiotów są gospodarstwa agroturystyczne proponujące usługi dla różnych odbiorców pod względem ekonomicznym, wśród których istnieje wydzielenie odmiennymi wymaganiami, zbiorowość gospodarstw ekologicznych (zrównoważone wykorzystanie ziemi oraz środowiska w połączeniu ze zrównoważoną turystyką)²¹. Gospodarstwa te podlegają znacznie ostrzejszym kryteriom w obszarze oferty żywieniowej (stosowanie produktów pochodzących z własnych upraw w warunkach zachowania ekologicznych wymogów).

Promocją rozwoju ekoturystyki na wsi zajmuje się Europejskie Centrum Rolnictwa Ekologicznego i Turystyki w Polsce. Działalność stowarzyszenia polega na propagowaniu rolnictwa ekologicznego poprzez turystykę w ekogospodarstwach, a także edukację ochrony środowiska naturalnego oraz tradycję i kulturę polskiej wsi.

Zainteresowanie tą formą wypoczynku wynika z faktu pozytywnego wpływu środowiska wiejskiego na zdrowie, zarówno fizyczne, jak i psychiczne. Ekoagroturystyka jest obecnie nieliczna, jednak przewiduje się jej gwałtowny rozwój.

Powyższe przykłady świadczą o różnorodności ofert związanych z bazą noclegową działającą zgodnie z wymogami ochrony środowiska. Przegląd

¹⁹Wilson Hostel, <http://www.wilsonhostel.pl>.

²⁰BioRezydencja, <http://biorezydencja.wix.com/apartamenty#lekologia/c1xqk>.

²¹Według The European Centre for Eco Agro Tourism — ECEAT.

produktów turystycznych w tym zakresie, pozwala stwierdzić, że jest to produkt szeroko dostępny, lecz przeznaczony w dużej mierze dla zamożniejszego turysty. Zaobserwowano również brak jednolitego nazewnictwa obiektów świadczących omawiane usługi, co może sprawiać utrudnienia wśród potencjalnych odbiorców.

Oferta ekowycieczek i imprez turystycznych

Ekologizacja turystyki staje się wyzwaniem dla jej organizatorów. Rosnąca liczba osób deklarujących proekologiczne zachowanie poszukuje biur podróży, które na bazie podstawowej infrastruktury działającej w zgodzie z przyrodą stworzą odpowiednie oferty. Touroperatorzy wychodząc naprzeciw zapotrzebowaniu rynku nawiązują współpracę z podmiotami posiadającymi certyfikaty z zakresu dbałości o środowisko, jednocześnie odnajdując miejsca bogate w walory turystyczne i położone w niezanieczyszczonym środowisku.

„Zielona turystyka”, mimo że jest coraz bardziej popularna w Polsce stanowi jeszcze margines na rynku turystycznym. D. Zaręba szacuje liczbę Ekobiur podróży w stosunku do wszystkich zarejestrowanych w naszym kraju tylko na 0,5%²². Wiele ofert nie spełnia większości kryteriów zawartych w definicji ekoturystyki, często proponowane są imprezy z zakresu turystyki aktywnej lub wyjazdy poza tereny miejskie. Tylko 16% organizatorów turystyki uznało ochronę natury za istotny czynnik mający wpływ na rozwój swojego przedsięwzięcia²³. Jednakże biura, które w pełni ukierunkowane są na omawianą ofertę tworzą różnorodne imprezy uzależnione od form aktywności turystycznej i penetrowanego regionu, dając do wyboru dwa typy wyjazdów: kompleksowy (z więcej niż dwoma usługami) i częściowy (wycieczka np. spacer z przewodnikiem).

Analizując obecnie dostępne produkty, można dokonać podziału na trzy podstawowe grupy odpowiadające głównym obszarom zainteresowania ekoturystów:

A. Faunistyczne i florystyczne — głównie odwiedzanie parków narodowych, rezerwatów przyrody, pomników przyrody w celu rozpoznawania roślin przy jednoczesnej nauce wykorzystania ziół i grzybów, obserwacja zwierząt, *birdwatching* (podglądanie życia ptaków), ale również poznawanie zjawisk geologicznych danego terenu, jego środowiska lądowego i wodnego. Elementem takich wyjazdów jest turystyka krajoznawcza. W kraju istnieje obecnie tylko

²² D. Zaręba, *Ekoturystyka*, PWN, Warszawa 2010, s. 182.

²³ J. Kamieniecka, *Świadomość ekologiczna turystów*, Instytut na rzecz ekorozwoju, Warszawa 2012, s. 21–25.

kilka biur turystycznych, które specjalizują się w organizowaniu takich wypraw. Przykładowo: Biuro Turystyki Przyrodniczej Biebrza Eco-Travel oferuje wyjazdy na Bagna Biebrzańskie. Do zwiedzania Parku Narodowego Ujścia Warty zachęca Biuro Turystyki Przyrodniczej Dudek. W Białowieskim Parku Narodowym działa Biuro Turystyki Przyrodniczej Białowieża oraz ogólnopolskie Biuro Turystyki Przyrodniczej i Aktywnej Bird, a także Klub Podróży Horyzonty posiadający w swojej ofercie szeroki wybór miejsc przydatnych do obserwacji ptaków (Zatoka Pomorska, Zatoka Gdańska, Ujście Wisły, Mierzeja Helska, Rezerwat przyrody Stawy Milickie, Tatry, Dolina Środkowej Wisły i inne).

B. Kulturowe i etnograficzne — poznawanie życia ludzi (różnych grup etnicznych) w ich autentycznym środowisku, poprzez zapoznanie się z lokalną sztuką, muzyką, rzemiosłem, literaturą, językiem, zwyczajami, obrzędami, tradycjami kulinarnymi itp. Głównymi wytwórcami takich ofert są małe, lokalne biura umożliwiające najczęściej jednodniowe wypadki do konkretnych miejsc, których celem jest ukazanie dziedzictwa kulturowego danego rejonu. Do nielicznej grupy organizatorów ogólnopolskich można zaliczyć B.P. Krysztofiak z Poznania, które tworzy imprezy tematyczne, np. Tatarskim śladem.

Natomiast, touroperatorów z bogatą ofertą zagraniczną zgodną z omawianym celem jest bardzo dużo, bez problemu w Internecie można znaleźć imprezy do wiosek masajskich, czy wypraw do Gwinei. Świadczy to jednoznacznie o tym, że usługodawcy przedkładają zagraniczne kierunki nad krajowymi, które zapewnią większy ruch, zamożniejszych klientów, a co za tym idzie większe korzyści ekonomiczne.

Wśród produktów turystycznych opartych na wyżej wymienionych walorach w Polsce należy wymienić:

- placówki muzealne o tematyce etnograficznej (np. Kaszubski Park Etnograficzny im. Teodory i Izzydora Gulgowskich we Wdzydzech Kiszewskich, Skansen Kultury Materialnej Chełmszczyzny i Polesia w Holi);
- imprezy folklorystyczne — około 250 cyklicznych imprez folklorystycznych organizowanych w różnych regionach Polski²⁴ między innymi: imprezy obrzędowo-folklorystyczne oraz warsztaty rękodzieła jako forma zachowania i promocji dziedzictwa kulturowego Podkarpacia w Rymanowie, Sabałowe Bajania w Bukowinie Tatrzańskiej, Miodobranie w Myszynie na Kurpiach;
- pracownie i warsztaty twórców ludowych, wystawy i galerie sztuki ludowej (np. pracownia rogarstwa Rudolfa Kręckiego w Brodnicy Górnej, pracownia kowalstwa w Wojciechowie, Muzeum Ceramiki i warsztat garncarski Neclów w Chmielnie);

²⁴ Stowarzyszenie Twórców Ludowych, <http://www.zgstl.pl>.

- szlaki turystyczne o tematyce etnograficznej — w Polsce istnieje 18 szlaków tematycznych związanych z zasobami kultury ludowej. Są to szlaki materialne np. Szlak Architektury Drewnianej, Szlak Ikon czy Szlak Otwartych Okiennic, Białowieski Szlak Turystyczny, trasy lokalne np. Szlak Zielonogórskich Winnic czy Szlak Religii Świata;
- tradycje kulinarne — głównym motywem podróży jest poszukiwanie regionalnych doznań smakowych, degustacja i zakup żywności tradycyjnej. Ofertę wzbogaca możliwość uczestnictwa w festiwalach i festynach związanych z lokalnymi tradycjami kulinarnymi (Winobranie w Zielonej Górze lub Święto Kaszy w Janowie Lubelskim). Dodatkowo atrakcją stanowią szlaki kulinarne (Szlak Oscypkowy na Podhalu, Małopolski Szlak Owocowy)²⁵.

Uzupełnieniem tej oferty jest enoturystyka, będąca idealnym połączeniem z innymi gałęziami eko, np. agroturystyką. Winiarska turystyka rozwija się w Polsce w szybkim tempie. Winnice znajdują się we wszystkich województwach, najwięcej jest ich w małopolskim i podkarpackim. Obserwuje się coraz większe zainteresowanie enoturystyką wśród polskich turystów, co stanowi dużą szansę na promocję turystyczną regionów. Tworzone są szlaki winne czyli trasy łączące winnice oraz inne obiekty, instytucje związane z winiarstwem lub historią danego regionu np. „Lubuski szlak wina i miodu”.

C. Przygodowe (aktywne) — zawierają w sobie wszystkie formy turystyki aktywnej i kwalifikowanej, które dodatkowo spełniają kryteria ekoturystyki. Korzysta z nich coraz więcej ludzi, nie zawsze w formach zorganizowanych. Oferty są różnorodne i najczęściej występują pod hasłem imprez przygodowych lub przyrodniczych, wśród których można wyodrębnić następujące typy:

1. wodna, np. spływy kajakowe, rejsy żeglarskie, nurkowanie;
2. lądowa, np. wędrówki piesze, wspinaczki górskie, rajdy rowerowe, konne, speleologia;
3. powietrzna, np. wyprawy balonami;
4. zimowa, np. wędrówki na nartach biegowych, wyprawy zaprzęgami psów²⁶.

Terenem recepcji może być każde polskie województwo posiadające odpowiednie walory i warunki do uprawiania turystyki aktywnej, zarówno kwalifikowanej, jak i wszelkiej aktywności rekreacyjnej. Touroperatorzy najczęściej przygotowują imprezy dla polskiego klienta, rzadziej dla obcokrajowców (przede wszystkim nastawione są na gości z Niemiec). Głównym ich odbiorcą są ludzie młodzi do 35. roku życia. Oferta jest elastyczna, tzn. turysta nie jest zobowiązany do korzystania ze wszystkich zaproponowanych atrakcji. Należy

²⁵ J. Mokras-Grabowska, *Możliwości rozwoju turystyki kulturowej obszarów wiejskich w Polsce*, „Turystyka kulturowa” 2009, nr 1, <http://www.turystykakulturowa.eu>.

²⁶ D.A. Fennell, *A content analysis of ecotourism definitions*, *Current Issues In Tourism*, Taylor & Francis Group, Abingdon 2000, s. 403–421.

zaznaczyć, że produkty często są wykorzystywane indywidualnie przez podróżnych, którzy sami wybierają interesujące dla nich walory. „Z poszczególnych jego elementów korzysta łącznie kilkaset tysięcy turystów rocznie. Kopalnię Żłota odwiedza 150 tys. turystów rocznie, a twierdzę w Srebrnej Górze 70 tys.”²⁷. Natomiast kajakarstwo czy jazda na rowerze są uwzględnione w ofertach biur w całym kraju. Między innymi firma Bird Service z Krakowa obsługuje ok. 1000 rowerzystów rocznie²⁸. Tworzy również na wzór zachodnich biur zorganizowane wędrowki górskie „na lekko”: turyści pokonują trasę w kilka dni, nocując codziennie w innym hotelu lub pensjonacie. Na wędrowkę zabierają tylko lekki podręczny plecak. Jednakże zdobywanie klienta na ten pakiet jest bardzo trudne.

Wielu twórców przygotowuje oferty nie tylko dla wyczyńców, ale również dla osób preferujących lżejsze formy aktywności (początkujących lub mniej aktywnych fizycznie). Większość organizatorów turystyki aktywnej jest zorientowana na klienta świadomego sposobu spędzania wakacji. Należą do nich małe, lokalne biura, niepromujące się na targach, które mimo to odnoszą sukcesy na rynku turystycznym.

Uzupełnieniem powyższych ofert są produkty specjalistyczne — edukacyjne skierowane do najmłodszego klienta — uczniów. Głównymi wytwórcami są stowarzyszenia, np. Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła”, zajmujący się szeroko rozumianą edukacją ekologiczną, przyrodniczą i globalną. Organizuje warsztaty, zielone szkoły, szkolenia, projekty edukacyjne na terenie Łodzi, Warszawy, Krakowa, Poznania, Śląska i Opolszczyzny. Organizuje kilkudniowe wyjazdy z intensywnym programem ekologicznym nazwane „bardzo zielone szkoły”, które są odpowiedzią na dewaluację terminu „zielona szkoła”. Młodzież poznaje wartości przyrodnicze i kulturowe okolicy oraz zagrożenia dla danego terenu. Uczniowie zdobywają zarówno wiedzę przyrodniczą (zapoznają się z gatunkami roślin i zwierząt, rodzajami siedlisk, poznają gatunki chronione), jak i wiadomości o historii i kulturze regionu, zabytkach i życiu lokalnych społeczności²⁹.

W procesie edukacyjnym bardzo ważną rolę odgrywają ścieżki dydaktyczne (przyrodnicze). Są to specjalnie wytyczone i oznakowane trasy ukazujące atrakcje i osobliwości natury, składające się z odcinków przeznaczonych np.: do wędrowki pieszej, rowerowej, zimą na nartach biegowych i stacji (miejsc, w których można podziwiać i poznać interesujące obiekty). Tworzone są aby regulować ruch turystyczny zwłaszcza, że występują głównie na obszarach

²⁷ *Raport — Turystyka aktywna*, „Wiadomości Turystyczne”, 18 sierpnia 2011 r.

²⁸ Bird Service, <http://www.bird.pl/>.

²⁹ Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła”, <http://www.zrodla.org/>.

chronionych, dając możliwość do obserwacji „eksponatów” w ich naturalnym środowisku.

Ze względu na prezentowaną tematykę należy wyróżnić dwie grupy ścieżek: monotematyczne i wielotematyczne (mieszane). Ścieżki monotematyczne opisują wiele zagadnień w zakresie konkretnego tematu np. geologiczne (elementy przyrody nieożywionej), krajobrazowe, ekosystemowe, siedliskowe, leśne, czy skupiają się na opisie organizmów żywych — dendrologiczne, florystyczne, faunistyczne itd. Ścieżki mieszane łączą tematykę przyrodniczą z historyczną czy kulturową w pełni oddając charakter terenu³⁰. Znajdują się one we wszystkich województwach np.: ścieżka przyrodniczo-historyczna „Bolko” w Hnieszowie; ścieżka przyrodniczo „Dolina Samborowa” w Gdańsku; unikatowa w skali Europy „Botaniczna Ścieżka Dydaktyczna Dla Niewidomych”, dzięki której osoby niewidome, ociemniałe i słabowidzące mają możliwość poznania roślin za pomocą zmysłu dotyku i powonienia, a także opisu roślin w języku Braille’a znajdującego się na tabliczkach. Innym przykładem jest ścieżka dydaktyczna do wodospadu Szklarki dostosowana dla osób niepełnosprawnych używających wózków.

Celem wszystkich podmiotów realizujących tego typu oferty jest chęć zaciekawienia i zainspirowania turystów, a przede wszystkim dzieci i młodzież, do szukania wiedzy w kontakcie z przyrodą i ludźmi.

Zielone szlaki i ekomuzeum jako oferta poznawcza dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego

Istotnymi elementami infrastruktury wspierającymi rozwój ekoturystyki na bazie działania przyjaznego naturze i opartego na dziedzictwie przyrodniczo-kulturowemu są tzw. zielone szlaki. *Greenways* są to trasy komunikacyjne przeznaczone wyłącznie do podróży niezmotoryzowanych, tworzone są, aby zapewnić ochronę środowiska naturalnego oraz podnosić jakość życia na obszarach wokół nich³¹. W Polsce jest sześć pełnowymiarowych szlaków:

- Bursztynowy,
- Kraków — Morawy — Wiedeń,
- Zielony Rower,
- Szlak Odry,
- Naszyjnik Północy,

³⁰ A. Antczak, *Tworzymy ścieżkę edukacyjną w nadleśnictwie*, „Poradnik edukacji leśnej” 2003, z. 4.

³¹ Według „Deklaracji z Lille”, Europejskie Stowarzyszenie Zielonych Szlaków „Greenways”, 12 września 2000 r.

- Podlaski Szlak Bociano,
- oraz w planach jest siódmy *Greenway*: Dziedzictwo Wschodu (Lubelszczyzna)³².

Stanowią one obszar działalności biur podróży, które tworzą różnorodne oferty dla turystów indywidualnych lub grup zorganizowanych. Między innymi są to: imprezy turystyki aktywnej (rowerowe, piesze, kajakowe), wizyty w warsztatach twórców ludowych, zielone szkoły, wypoczynek w regionie. Wszystkie są przeznaczone zarówno dla gościa krajowego jak i zagranicznego, połączone zasadą wykorzystywania lokalnego potencjału i wspierania społeczności lokalnych (usługi turystyczne, folklor, lokalne produkty oraz inicjatywy społeczne). Podróżowanie szlakami umożliwia zbliżenie się do problematyki i specyfiki różnych regionów pod względem przyrodniczym, kulturowym, etnicznym, społeczno-ekonomicznym. Jest także okazją do ożywienia gospodarki lokalnej i zrównoważonego rozwoju.

Przy zielonych szlakach rozwijają się ekomuzea. Jest to sieć rozproszonych w terenie obiektów, tworzących naturalną kolekcję obrazującą wartości przyrodnicze i kulturowe regionu oraz dorobek jego społeczności. Dają możliwość stworzenia — inicjatywy nastawionej na ochronę i ekspozycję unikatowych wartości lokalnego dziedzictwa, aktywizację i zaangażowanie lokalnych mieszkańców przy zrównoważonym rozwoju. W Polsce pierwsze ekomuzea pojawiły się pod koniec XX wieku. Od 2000 roku objęte są programem realizowanym przez Fundację Partnerstwo dla Środowiska. W skład podstawowych elementów ekomuzeów wchodzi:

- centrum informacyjno-dokumentacyjne,
- zespół atrakcji (eksponatów),
- warsztaty i demonstracje tworzące „żywą” prezentację dziedzictwa,
- sieć oznakowanych ścieżek i szlaków, zapewniających sprawną komunikację między obiektami,
- cykliczne i okazjonalne imprezy.

Najwięcej ekomuzeów funkcjonuje w południowej części kraju (województwo dolnośląskie, podkarpackie, małopolskie)³³. Przybierają różną formę. Najczęściej, są wyznaczone w formie trasy, obejmującej jedną lub kilka miejscowości, na której prezentowane są znaczące walory przyrodnicze i kulturowe związane z historią i nawiązujące do folkloru np.:

1. Ekomuzeum Trzech Kultur, do którego zalicza się: oznakowaną 13-kilometrową ścieżką historyczno-przyrodniczej wokół Lutowisk z atrakcjami historyczno-przyrodniczymi m.in. miejsce po dawnym dworze; arbore-

³² Zielone szlaki, <http://www.greenways.pl>.

³³ T. Mitura, M. Buczek-Kowalik, *Ekomuzea w Polsce — przykład nowej muzeologii i promocji dziedzictwa lokalnego*, „Folia Geographica” 2012, Tom 20, s. 173–183.

tum przyszkolne; kirkut; cerkwisko i cmentarz greckokatolicki. Jest ona wyposażona w stałe i czasowe ekspozycje prezentujące przyrodę, historię i kulturę Lutowisk i okolic, a także stałą ekspozycję bieszczadzkich produktów lokalnych (rękodzieło, sztuka, przetwory spożywcze i inne produkty).

2. Ekomuzeum Babia Góra — obejmuje aż 56 punktów i przystanków rozmieszczonych na terenie powiatu suskiego. Można je poznawać wędrując pieszo, jadąc rowerem lub konno. Najbardziej atrakcyjne są miejsca, gdzie każdy może stać się uczestnikiem i twórcą. Liczne pracownie artystów ludowych i rzemieślników, którzy chętnie wprowadzają w tajniki swoich profesji, jak hafciarki czy koszykarze i pszczelarze; warsztaty twórcze oraz gospodarstwa wytwarzające tradycyjne produkty, gdzie spróbować można swoich sił w pieczeniu chleba, wyrabianiu masła; poznać sekrety pszczelarzy i spróbować tradycyjnych, ekologicznie wytwarzanych przysmaków.

Te i inne ekomuzea stanowią dodatkową ofertę „żywego przekazu”, przybliżając miejsce, wydarzenie historyczne czy kulturę w sposób zrozumiały i atrakcyjny, gdyż turysta może sam uczestniczyć np. w warsztatach ceramicznych. Uwidoczniają w prosty sposób interakcję zachodzącą na trzech płaszczyznach: terytorium — społeczność — dziedzictwo historyczne.

Morska ekoturystyka jako rynek niszowych ofert

Akweny, brzeg morski i jego bezpośrednie zaplecze jest najważniejsze z punktu widzenia potrzeb turystyczno-rekreacyjnych dla *marine ecotourism* (to pojęcie nie występuje w polskiej nomenklaturze)³⁴. Stanowi naturalną bazę będąc obszarem zainteresowania i celu znaczącej liczby ekopodróżnych. W jego zasięgu występują cenne walory przyrodnicze takie jak: morze, plaża, klimat, krajobraz nadmorski i aerozol morski. Charakter fizjograficzny tej strefy rzutuje bezpośrednio na możliwości, kierunki i sposoby zagospodarowania turystycznego terenów do niej przyległych. Ten rodzaj ekoturystyki doskonale rozwija się w USA i krajach Europy Zachodniej.

Mianem morskiej ekoturystyki obdarzone są wszystkie aktywności spełniające kryteria „zielonej” turystyki, ale odbywające się w środowisku morskim. Zasięgiem działania są morza i oceany, strefa przybrzeżna i ląd (część wybrzeża, na którym występuje aerozol morski, w przypadku Bałtyku jest to strefa do 10 km od linii brzegowej w głąb lądu)³⁵. Głównym celem jej

³⁴ Przyjęto, że pojęcie *marine ecotourism* w niniejszym opracowaniu będzie występowało jako morska ekoturystyka.

³⁵ M. Chomka, T. Petelski, *Sea spray emission over the coastal zone*, J. Aerosol Sci. 1997, vol. 28, suppl. 1, s.103–104.

uprawiania jest obcowanie z naturą i poznawanie środowiska lokalnego. Przede wszystkim turyści mogą obserwować florę i faunę morską: delfiny, wieloryby, rekiny, foki, morświny czy koralowce. Popularna jest również penetracja toni morskiej: podglądanie życia ryb, odwiedzanie jaskiń morskich.

Odmienność krajobrazu, klimatu i różnorodność walorów kulturowych sprawiają, że morska ekoturystyka zyskuje coraz liczniejsze rzesze odbiorców, którzy poprzez specjalistyczne wyjazdy lub podczas tradycyjnego wypoczynku mogą w zgodzie z naturą poznać środowisko morskie. Oferta turystyczna dotyczy szeregu możliwości jakie daje omawiany obszar, wśród nich znajdują się następujące aktywności: wędrówki wzdłuż brzegu, nurkowanie, pływanie, uczestnictwo w rejsach na różnych jednostkach pływających (żaglówki, łódki, kajaki, łodzie z przezroczystym dnem), obserwacje z brzegu, z platform, z pokładów awionetek i statków, fotografowanie i filmowanie podczas morskich safari, wędkowanie (złowione ryby zwraca się do akwenu), odwiedzanie muzeów morskich, oceanariów, delfinariów i innych specjalistycznych ośrodków³⁶.

Szeroki wachlarz możliwości związany z tą formą ekoturystyki z powodzeniem może być realizowany w Polsce. Długa, urozmaicona linia brzegowa, nadmorskie obszary chronione, mariny, kąpieliska, walory antropogeniczne związane z gospodarką morską stanowią doskonałe zaplecze do realizacji morskiej ekoturystyki w naszym kraju. Dokonując analizy ofert związanych z badanym obszarem należy stwierdzić, że wielu polskich organizatorów tworzy produkty dla turystyki morskiej, ale nie uwzględnia funkcji ekologicznych. Przyczyną tego może być brak świadomości jakie korzyści niesie zrównoważona turystyka.

Jednakże dbałość o przyrodę w kwestii obsługi „morskiego” klienta jest widoczna między innymi przez uczestnictwo od 2005 r. polskich kąpielisk i marin w programie Błękitna Flaga³⁷.

Jakość wody, powietrza i piasku, działania edukacyjne w zakresie ochrony przyrody i zarządzanie proekologicznie stanowią wymóg ubiegania się o certyfikat, który przyznawany jest na rok. Województwo pomorskie oferuje coraz liczniejszą grupę kąpielisk (tabela 1) i marin.

Wzbogacenie rynku turystyki morskiej o ekooferty może przynieść wiele potencjalnych korzyści. Na przykład, może przyczynić się do generowania środków finansowych na programy badawcze i projekty ochrony zasobów morskich. Dzięki, którym wzrośnie świadomość potrzeby tworzenia alternatywnych form spędzania czasu wolnego — mniej inwazyjnego i mniej

³⁶M. Chomka, *Systematyka turystyki morskiej*, [w:] *Przemysł morski w gospodarce globalnej*, (red.) M. Grzybowski, Zakład Wydawnictw Naukowych Instytutu Morskiego w Gdańsku, Gdańsk 2009, s. 144–153.

³⁷Organizacja Błękitna Flaga, <http://www.blueflag.org.pl>.

zanieczyszczającego. Może być również sposobem regeneracji gospodarczej dla społeczności nadmorskich, których tradycyjne źródła utrzymania są zagrożone przez likwidację istniejących obiektów i infrastruktury (społeczność rybacka). Ponadto ekoturystyka morska może przyczynić się skutecznie do ekonomicznego rozwoju, gdyż ekoturysty przeznaczą pieniądze na lokalne produkty: żywność, rękodzieło, pamiątki i często korzystają z miejscowej bazy usługowej. Jednakże należy pamiętać aby działalność wytwórców tych ofert była właściwa i zarządzana zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju.

Tabela 1. Kąpieliska województwa pomorskiego uhonorowane Błękitną Flagą

Rok	Miejscowość
2005	Sopot (kąpielisko Grand Hotel), Gdynia (Śródmieście)
2006	Kąty Rybackie, Krynica Morska
2007	Kąty Rybackie, Krynica Morska
2008	brak wyróżnionych pomorskich kąpielisk
2009	brak wyróżnionych pomorskich kąpielisk
2010	Gdańsk (kąpielisko Stogi), Sopot (kąpielisko Koliba)
2011	Gdańsk (kąpielisko Stogi), Gdańsk (kąpielisko Brzeźno), Sopot (kąpielisko Koliba), Ustka (kąpielisko Plaża Wschodnia)
2012	Gdańsk (kąpielisko Moło Brzeźno, kąpielisko Jelitkowo, kąpielisko Stogi), Krynica Morska, Sopot (kąpielisko Koliba)
2013	Gdańsk (kąpielisko Moło Brzeźno, kąpielisko Jelitkowo, kąpielisko Sobieszewo, kąpielisko Stogi), Gdynia (kąpielisko Śródmieście), Sopot (kąpielisko Koliba)
2014	Gdańsk (kąpielisko Moło Brzeźno, kąpielisko Jelitkowo, kąpielisko Sobieszewo, kąpielisko Stogi, kąpielisko Orle), Gdynia (kąpielisko Śródmieście), Sopot (kąpielisko Koliba), Ustka (kąpielisko Plaża Wschodnia), kąpielisko Władysławowo
2015	Gdańsk (kąpielisko Brzeźno Moło, kąpielisko Jelitkowo, kąpielisko Sobieszewo, kąpielisko Stogi, kąpielisko Orle, kąpielisko Dom Zdrojowy), Gdynia (kąpielisko Śródmieście), Sopot (kąpielisko Koliba), kąpielisko Jastrzębia Góra, Ustka (kąpielisko Plaża Wschodnia), kąpielisko Władysławowo
2016	Gdańsk (kąpielisko Brzeźno Moło, kąpielisko Jelitkowo), Sopot (kąpielisko Koliba), kąpielisko Jastrzębia Góra, Ustka (kąpielisko Plaża Wschodnia), kąpielisko Władysławowo
2017	Gdańsk (kąpielisko Brzeźno Moło, kąpielisko Jelitkowo, kąpielisko Sobieszewo, kąpielisko Stogi, kąpielisko Orle, kąpielisko Dom Zdrojowy), Gdynia (kąpielisko Śródmieście), Sopot (kąpielisko Koliba), kąpielisko Jastrzębia Góra, Ustka (kąpielisko Plaża Wschodnia), kąpielisko Władysławowo
2018	Gdańsk (kąpielisko Moło Brzeźno, kąpielisko Jelitkowo, kąpielisko Sobieszewo, kąpielisko Stogi, kąpielisko Orle), Gdynia (kąpielisko Śródmieście), Sopot (kąpielisko Koliba), Ustka (kąpielisko Plaża Wschodnia), kąpielisko Władysławowo

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z www.blueflag.org.pl.

Zakończenie

Wraz ze wzrostem popularności ekoturystyki rośnie zapotrzebowanie na jej usługi, dzięki czemu „zielona turystyka” może stać się konstruktywnym elementem strategii na rzecz promowania zarówno ochrony środowiska jak i rozwoju lokalnych przedsiębiorczości. Tworzenie różnorodnych ofert daje możliwość często nowego źródła dochodu będącego alternatywą i/lub dodatkiem do innej działalności, np. rolnictwa. Stymuluje rozwój społeczności w oparciu o proekologiczne rozwiązania, które kreowane są oddolnie przez mieszkańców.

Analizując rynek ofert Eko należy stwierdzić, że jest on bardzo bogaty i zawiera szereg form, które coraz pełniej odzwierciedlają potrzeby podróżnych. Jednakże nie wszyscy wytwórcy spełniają kryteria przyjaznej turystyki. Brak jest również systemowych rozwiązań zwłaszcza przeznaczonych dla touroperatorów, którzy często pod nazwą Eko oferują inną formę spędzania czasu wolnego, niestety tylko zbliżoną do omawianej.

Lepiej sytuacja przedstawia się w branży hotelowej i ekoagroturystyce. Największym jednak problemem pozostaje niestety dostępność informacji — nadal brakuje dobrych i kompletnych źródeł (w skali całego kraju) dla zainteresowanych osób taką ofertą.

Celowe byłoby, także dokształcanie specjalistycznej kadry, która posiadałaby wiedzę i umiejętności w zakresie ochrony środowiska, ekologii, etyki, rozwoju firmy, języków obcych, które z kolei są niezbędne do stworzenia zrównoważonego przedsiębiorstwa ekoturystycznego. Edukacja nowych pokoleń zarówno świadczących usługi, jak i świadomych turystów z tych usług korzystających zapewni w przyszłości odpowiedzialny, zharmonizowany ruch turystyczny.

Należy również podkreślić, że mimo wielu obszarów zanieczyszczonych, polskim kapitałem jest nieskażona (dzika) przyroda, kultura i tradycja. Dlatego też, dobre i różnorodne oferty ekoturystyki stanowić mogą szansę i narzędzie rozwoju turystyki w Polsce, promocję za granicą i w dużym stopniu przyczynić się do ochrony walorów naturalnych i kulturowego dziedzictwa.

Bibliografia

1. Antczak A., *Tworzymy ścieżkę edukacyjną w nadleśnictwie*, „Poradnik edukacji leśnej” 2003 z. 4.
2. Chomka M., Petelski T., *Sea spray emission over the coastal zone*, J. Aerosol Sci. 1997, vol. 28, suppl. 1.
3. Chomka M., *Systematyka turystyki morskiej*, [w:] *Przemysł morski w gospodarce globalnej* (red.) M. Grzybowski, Zakład Wydawnictw Naukowych Instytutu Morskiego w Gdańsku, Gdańsk 2009.

4. Czaja M., *Greenwash w Polsce, czyli „zielone kłamstwo” w reklamie*, „Wirtualne Media”, 13 czerwca 2011 r., <http://www.wirtualnemedia.pl/>.
5. Deklaracja z Lille, Europejskie Stowarzyszenie Zielonych Szlaków „Greenways”, 12 września 2000 r.
6. *Ekoturystyka i odkrywanie dziedzictwa. Zbiór dobrych praktyk*, Zaręba D. (red.), Fundusz Partnerstwa i Fundacja Partnerstwa dla Środowiska, Kraków 2008.
7. Europejska Agencja Środowiska, *Raport zanieczyszczenia powietrza 2000–2011*, <http://www.eea.europa.eu/pl>.
8. Fennell D.A., *A content analysis of ecotourism definitions*, Current Issues In Tourism, Taylor & Francis Group, Abingdon 2001.
9. Jędrzejczyk I., *Ekologiczne uwarunkowania i funkcje turystyki*, Śląsk, Katowice 1995.
10. Kamieniecka J., *Świadomość ekologiczna turystów*, Instytut na Rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2012.
11. Korzychowski K., *Walory przyrodnicze w turystyce i rekreacji*, Wydawnictwo Krupisz, Poznań 2005.
12. Krok K., *Zmiany zanieczyszczenia środowiska na obszarach ekologicznego zagrożenia w Polsce*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2004, Nr 3(17).
13. Mitura T., M. Buczek-Kowalik, *Ekomuzea w Polsce — przykład nowej muzeologii i promocji dziedzictwa lokalnego*, „Folia Geographica” 2012, Tom 20.
14. Mokras-Grabowska J., *Możliwości rozwoju turystyki kulturowej obszarów wiejskich w Polsce*, „Turystyka kulturowa” 2009, nr 1.
15. Przewoźniak M., *Potencjał rekreacyjny środowiska przyrodniczego — atrakcyjność a przydatność*, „Problemy Ekologii Krajobrazu” 1999, Tom V.
16. *Raport — Turystyka aktywna*, „Wiadomości Turystyczne”, 15 sierpnia 2011 r.
17. Szczepański W. i inni, *Stan czystości rzek*, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Warszawa 2010.
18. *Tourism and environment: towards a new tourist culture*, Keller P. (red.), Proceedings Council of Europe, Strasbourg Cedex, Strasbourg 1997.
19. Zaręba D., *Ekoturystyka*, PWN, Warszawa 2010.
20. Zaręba D., *Ekoturystyka. Wyzwania i nadzieje*, PWN, Warszawa 2008.

Ecotourism offer as an element of sustainable development in the region

Abstract

Ecotourism is a part of the tourist industry not only concerns implementing tourist objectives, but above all concentrates on activities aimed at preserving the environment. The dynamic increase of this kind of tourism provides an economic opportunity to areas of particular ecological value. According to trends defined by the UNWTO, the modern ecotourism industry requires structural solutions at national and regional level. These should include increasing the number of legally protected areas, promoting environmental education and compliance with the highest environmental requirements. The aim of this paper is to analyse selected factors that affect the ecotourism market, identify changing consumer demands and present current trends in the development and attractiveness of ecotourism products.

Keywords: ecotourism, sustainable tourism.

